

SCHIPPERS IN DE BILT

Lies Haan - Beerends

Al is er over de Biltse schippers al veel geschreven, o.a. door Mr.P.H.Damsté en J.W.H.Meijer, toch mag er in een nummer, speciaal gewijd aan de Biltse Grift, een verhaal over dit onderwerp niet ontbreken.

In de Middeleeuwen was er in De Bilt van scheepvaart nog geen sprake. In het boek *Wateren binnen het Sticht van Utrecht*, geschreven door S.C.Kalkoen (1898), wordt vermeld dat de vaart langs de Hoofddijk in de vijftiende en zestiende eeuw voor het plaatselijk verkeer van weinig betekenis is geweest. De Biltse Grift was er in die periode helemaal nog niet. De meeste wateringen en vaarten dienden voor de afwatering, al zullen ze in beperkte mate voor het vervoer van landbouwproducten of de afvoer van zand hebben dienst gedaan.

De Utrechtse raad voerde d.d. 12 februari 1599 in verband met de wenselijkheid van een aan te leggen vaart als reden aan, dat Bilts zand aangevoerd zou kunnen worden voor de ophoging van de landerijen aldaar en dat de Utrechtse mest in De Bilt zijn werk zou kunnen doen.

Na tientallen jaren van onderhandelen werd ca. 1640 door de staten Utrecht de vaart naar De Bilt verbeterd en doorgetrokken tot Zeist. De Bilt verkreeg via de Biltse Grift een goede scheepvaartverbinding met Utrecht, zij het dat, voor wat De Bilt betreft, alleen goederen per schip vervoerd werden.

Het verhaal over de Biltse schippers zou een heel andere wending hebben genomen als de grootse plannen betreffende de aanleg van een vaart tussen Utrecht en de Eem doorgang hadden kunnen vinden. De Bilt zou zich heel anders hebben ontwikkeld, indien de vroedschap van Utrecht d.d. 31 augustus 1640 daadwerkelijk besloten zou hebben tot de aanleg van zo'n vaart over te gaan. Zou de vroedschap gekozen hebben voor het plan, waarbij men van de stadssingel bij de Plompetoren via de Biltse Grift naar de Gildbrug zou graven en vervolgens een verbinding, zou maken aan de noordzijde van de Steenstraat, die ter hoogte van het landgoed Sandwijkstraat recht-

lijnig in noordoostelijke richting af zou buigen om aansluiting te vinden op de Engelse vaart en de Pijnenburgergrift, dan zou men vanuit De Bilt via de Eem de Zuiderzee hebben kunnen bereiken. Waren de plannen ooit werkelijkheid geworden, dan hadden er in voorgaande eeuwen trek-schuiten met passagiers door de Biltse dreven gevaren en was er wellicht ook nu nog van Biltse scheepvaart sprake geweest. Dat heeft helaas, ondanks herhaalde pogingen, niet zo mogen zijn en de rest van het verhaal beperkt zich dan ook voornamelijk tot de Biltse beurtschippers, die tweemaal per week hun platte praamschuit van en naar Utrecht boomden.

Een beurtschipper was een officieel door de ambachtsheer aangestelde functionaris. Toen Mr.Antoni Keppel in 1715 de heerlijkheid Oostbroek en De Bilt kocht was **Jan van Elst** schipper van De Bilt. Na diens overlijden benoemde de ambachtsheer **Mary van Sparenberg** tot schipperse. Zij was de weduwe van Jan van Elst. De heerlijkheid Oostbroek en De Bilt werd in 1744 eigendom van J.H.van Ewijk. Hij was niet verplicht om Mary als schipperse aan te houden, maar zoals uit het onderstaande blijkt, bleef zij tot haar dood deze functie vervullen:

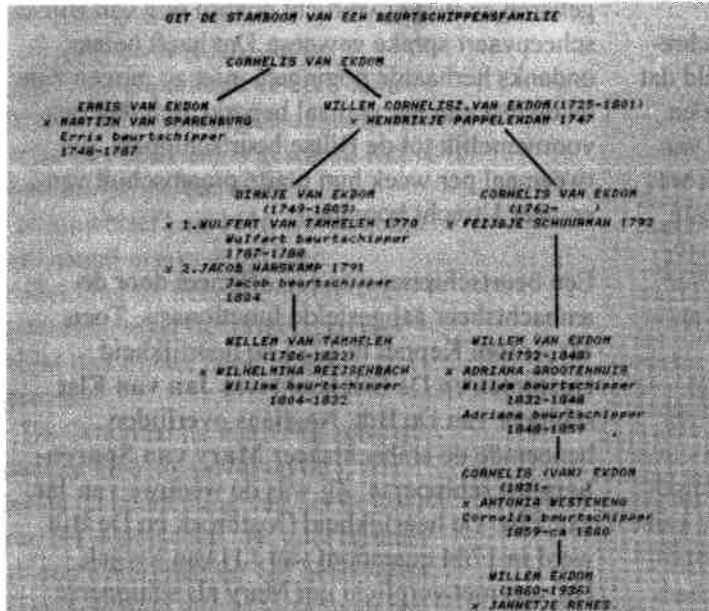
Vermits het overlijden van Mary van Sparenberg het schippersamt van de Bilt is komen te vaceren hebben wij Johan Hendrik van Ewijk ambagtsheer van Oostbroek en de Bilt etc. daartoe provisioneel aangesteld, gelijk wij daartoe tot wederopseggens aanstellen, Ernst Venendaal, waarvoor denselven ons uyt eijgen, en vrijen wille als een recognitie aangeboden heeft jaarlijks te sullen betaelen de somma van veertig Caroly guldens à 20 st[uiver]s yder, welke moeten voldaan werden binnen veerthien daegen naar elken verscheijndag, ingegaan sijnde den 29. January deses jaars 1748...

In het onderschrift vermeldde Martijn, de vrouw van Ernst:

"Dit merk x is gegeven bij mijn man Ernst Venendaal of van Ekdom".

Het trouwboek maakte duidelijk, dat Martijn bleek te staan voor Martijntje Sparenberg, naar alle waarschijnlijkheid familie van Mary, de

overleden schipperse. Ernst, ook wel Erris of Arris genoemd, was de eerste officieel benoemde schipper uit het Biltse schippersgeslacht van Ekdom. Er zouden er nog diverse volgen. Ernst van Ekdom diende na korte tijd een klacht in bij de Ambachtsheer. Andere schippers zouden goederen vervoeren van en naar Utrecht, waardoor hij zich in zijn inkomsten zag beknot. Hij betaalde, zo zal hij gedacht hebben, niet voor

Een stukje uit de stamboom van de familie Ekdom

niets f 40,- per jaar als recognitie. Ambachtsheer J.H. van Ewijck was het kennelijk met hem eens. Die diende een bezwaarschrift in bij gedeputeerde staten, welk college op 16 januari 1750 besloot:

"De Gedeputeerden van de Staten 's Lands van Utrecht, interdiceren alle ende een iegelijk/ buiten de ordinarijs beëdigde Schipper of Voerman/ door den Ambagtsheer van de Bilt aangesteld/ eenige Vragtgoederen en andere Thijnsbare waaren/ voor de respectie In- en Opgesetenen onder de Bilt woonachtig/ in te laden/ te vervoeren/ of te bestellen/ 't zij van de Bilt naar Utrecht, ofte van Utrecht naar de Bilt, op poene van t'elken reyse te incurreren een boete van vijftig Guldens, te appliceren het eene derde ten behoeve van den Armen van de Bilt, het andere derde ten behoeve van den benadeelden ordinarijs Schipper in der tijd/ en het laatste derde ten behoeve van den Aanbrenger/ boven de verbeurte van alzulken Schuyt/Wagen of Karre/ waarmede voorsz. Vragtgoederen zullen gevoerd zijn..."

Al was de boete lang niet mis, toch was er in 1752 weer een geschil. Onderstaande getuigenverklaring werd d.d. 16 april 1752 opgemaakt:

"...dat ik onderges[creven] Arien Jansse Pappelendam schepen van Oostbrouk ende Bilt ... eenen Cornelis van Voort op den 12. April 1752 met zijn schuyt hebbe gevonden, leggende voer de hofstede van Mevrouw Brakonier onder de Bilt (=buitenplaats Arenberg) en komende van Utrecht, zijnde geladen onder anderen met ses vaten bier, een mand wijn, twee kindjes asijn, een vaatje seep en verders een partije huyscieraad, welke goederen ik voor een gedeelte hem heb sien lossen op gemelde hofstede..."

Weer stuurde de ambachtsheer een rekest naar gedeputeerde staten, maar dit keer met minder succes. Ook de tegenpartij had een advocaat in de arm genomen. Een commissie, samengesteld uit leden van gedeputeerde staten, kreeg in juni 1752 de opdracht de zaak te onderzoeken en zo mogelijk in der minne te schikken, hetgeen in maart 1753 geschiedde. Gedeputeerde staten besloten, dat iedere inwoner van De

Bilt een willekeurige schipper mocht verzoeken goederen te vervoeren, mits in de afgehuurde schuit geen tijsbare waren of goederen voor derden werden verscheept.

Voor wie zouden de Biltse schippers goederen te vervoeren hebben gehad en wát zal er in die tijd voor vervoer per schip zijn aangeboden? *De Geheimschrijver van de Staat en Kerken der Vereenigde Nederlanden*, uitgegeven in 1759, verraaft ons voor wie er vervoerd zou kunnen zijn. Betreffende De Bilt staat daarin o.a. het volgende vermeld:

"De Bewoonders van de Dorp, in winkeliers, nodige Ambachtslieden en andere, die door de Land-, Vee, Graan- en Vruchtbouw alhier een vrolijk en vergenoegt leven genieten, bestaande, zijn op omtrent 300 te tellen; wel te verstaan van den oudsten tot den jongsten toe. Deese gevoegt op de Opgezetenen van rondomme, binnen de Jurisdictie, en op 76 Huysgezinnen genomen (vijf Persoonen voor één Huysgezin genomen) kan alsoo te zamen een getal van 680 uitbrengen."

deswegens, van zijn bediening ontzet te zullen worden."

Wulfert was gehuwd met Dirkje Willemse van Ekdom, blijkens de stamboom van de familie Van Ekdom een oomzegster van de vorige schipper. Het ambt bleef dus in de familie. Wulfert overleed in 1788. In 1791 trad Dirkje voor de tweede maal in het huwelijk, ditmaal met Jacob Harskamp, die blijkens de belastingkohieren van 1795/1796 het schippersvak beoefende. Al stonden in bedoelde kohieren de gebroeders Jan en Cornelis van Ekdom niet als schippers vermeld -zij werden daghuurder genoemd- uit andere gegevens blijkt, dat ook zij als schipper werkzaam waren.

Waarom het zo lang geduurd heeft, voordat Jacob Harskamp officieel als schipper benoemd werd is onduidelijk. Wel blijkt uit de archieven dat het toen ook in De Bilt roerige tijden waren. In de gerechtsnotulen werd de inkwartiering van soldaten meermalen vermeld. Zo ook alle ongemakken die dat tot gevolg had. Pas op 9 januari 1804 vergaderde het gerecht over de opvolging van Wulfert van Tammelen:

"Nog is in Deliberatie genomen hoe ten aanzien van de vacante

*Schippersplaats te handelen en daarop gedelibereerd zijnde is besloten bij meerderheid van de Schepenen (willende den Schout hierin geene stem uitbrengen, tenzij Schepenen wilde besluiten de aanstelling van de Schipper aan den Ambagtsheer wierde overgelaten) dat **Jacob Harskamp** als schipper van hier op Utrecht en vice versa zal worden aangesteld, zooals dezelve aangesteld word bij deze; en zal aan hem eene behoorlijke Acte van aanstelling daarvan worden ter hand gesteld."*

Het meningsverschil, dat kennelijk bij schout en schepenen bestond betreffende het aanstellingsrecht, heeft deze vertraging wellicht veroorzaakt. Het is zeer waarschijnlijk, dat Dirkje na het overlijden van haar eerste man het schippersambt officieus heeft bekleed. Zij overleed eind 1803. Daardoor moest er toen in ieder geval een beslissing genomen worden betreffende de aanstelling van een beurtschipper.

Jacob was slechts korte tijd officieel als schipper werkzaam. Op 30 juni 1804 overleed ook hij en in de rechtsvergadering van 30 juli 1804 werd met algemene stemmen besloten om **Willem van Tammelen**, een zoon van voornoemde Wulfert

en Dirkje, tot schipper te benoemen. Bijna dertig jaar heeft Willem het schippersambt bekleed. In de raadsvergadering van 19 september 1832 werd melding gemaakt van het overlijden van Willem van Tammelen. Met algemene stemmen werd besloten **Willem van Ekdom**, reeds schipper zijnde, tot officiële schipper van De Bilt te benoemen. Deze Willem was een zoon van Cornelis van Ekdom, die op zijn beurt weer een zoon was van Willem Cornelisz. van Ekdom, de vader van de eerdergenoemde Dirkje en broer van Ernst van Ekdom.

Blijkens de gemeenteverslagen van De Bilt voer er nog steeds *"een vaste veer- of vragschuit tweemaal per week van hier op Utrecht"*.

Op 11 mei 1842 besloot de Raad tot de opstelling van een nieuw *Reglement en Tarief der Vrachtloonen op het Veer van de Biltse schuit*, waarbij de tarieven werden aangepast. Het vrachtloon voor koper werd daarin niet meer vermeld, daar de Vingerhoedsmolen niet meer in bedrijf was. Voor die tijd meer moderne zaken zoals *"een Schuifraam met glazen, een Kagchel met of zonder pijp, een IJzeren Haard of een Ladetafel"* stonden genoemd en ook *"eene grooten Waschmand"* was niet vergeten.

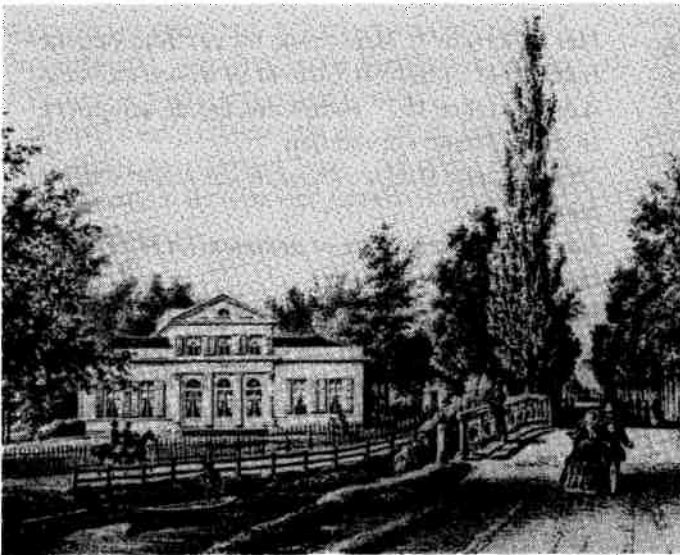
Tijdens de raadsvergadering van 13 november 1848 werd melding gemaakt van het overlijden van Willem van Ekdom. Besloten werd, dat zijn weduwe, **Adriana Grootenhuis**, het schippersambt voorlopig mocht waarnemen. In de raadsvergadering van 7 mei 1849 kreeg zij een officiële benoeming, daar ze gedurende de waarneming volgens de mening van de raad getoond had volkomen voor deze betrekking berekend te zijn. Met algemene stemmen was dan ook tot haar aanstelling besloten.

Zoals blijkt uit de gemeenteverslagen voer de dorpschuit van De Bilt ook toen nog tweemaal per week naar Utrecht en terug en kwam de Zeister schuit dagelijks door de Biltse Grift. Nog altijd werden er alleen goederen per schuit vervoerd. Personen moesten gebruik maken van de door het dorp rijdende diligences.

Blijkens de "Nominatieve staat der bevolking" uit 1857 waren niet alleen de weduwe van Willem van Ekdom en haar zoon Cornelis als schipper werkzaam, maar ook Jacob van Amerongen, Hendrik van Ekdom, Steven van Ekdom en Willem Peereboom, de laatste als turfschipper aangeduid.

In de raadsvergadering van 13 april 1859 kwam ter tafel, dat Adriana Grootenhuis te kennen had gegeven met haar ambt te willen stoppen. Zij vroeg de raad haar zoon Cornelis aan te stellen, hetgeen tijdens de raadsvergadering van 29 april 1859 daadwerkelijk werd besloten. **Cornelis van Ekdome** kreeg een akte van aanstelling uitgereikt. Zijn inkomsten uit genoemde betrekking werden begroot op f 250,-. Vond Cornelis dit bedrag aan de lage kant? Hoopte hij meer te kunnen verdienen? Hij deed daar in ieder geval een poging toe. Hij diende een verzoek in om de vrachttarieven te herzien, maar in de raadsnotulen van 17 augustus 1859 stond te lezen, dat deze poging mislukte. De raad besloot, na overleg met de gemeentesecretaris van Utrecht, de tarieven onveranderd te laten en wel "op grond van de vele moeilijkheden" aan zo'n tariefsverhoging verbonden.

Cornelis van Ekdome is, voor zover is na te gaan, de laatste officieel benoemde beurtschipper van

Tekening van P. Ludgers uit 1868 met het buitenhuis van de Oorsprong aan de Biltstraat te Utrecht. (Gem archief Utrecht)

De Bilt geweest. Al zijn er tot het midden van deze eeuw nog schippers in De Bilt werkzaam geweest, een officiële aanstelling is niet gevonden. Cornelis was in 1880 met zijn gezin naar Zeist verhuisd, waar hij blijkens een advertentie op 1 oktober 1879 de "schippersaffaire" van de weduwe G. van Arkel-Pruijser had overgenomen. In het gemeenteverslag van De Bilt over dat jaar

stond betreffende het goederenvervoer te water vermeld, dat er "eene schuit in geregelde dienst op Utrecht" voer.

Of dat de schuit van Cornelis, dan wel een schuit van een Biltse schipper was werd in het verslag niet vermeld.

Willem van Ekdome, zoon van Cornelis, wonende in het voormalige schippershuis aan de Dorpsstraat, diende in het prille begin van deze eeuw een verzoek in voor de verbouwing van een schuur, gelegen achter zijn huis. Die schuur zou als bergplaats voor brandstoffen dienst moeten gaan doen. De bouwvergunning werd hem 26 februari 1902 verleend. Dat Willem toen het schippersvak beoefende bleek niet alleen uit de bouwaanvraag, maar ook uit een rekening, gezonden aan het schildersbedrijf van de weduwe H.J. Nieuwenhuis d.d. 21 maart 1903. Een vat "chemisch zuiver Hollandsch loodwit" werd van Utrecht naar De Bilt per schip vervoerd door Willem van Ekdome.

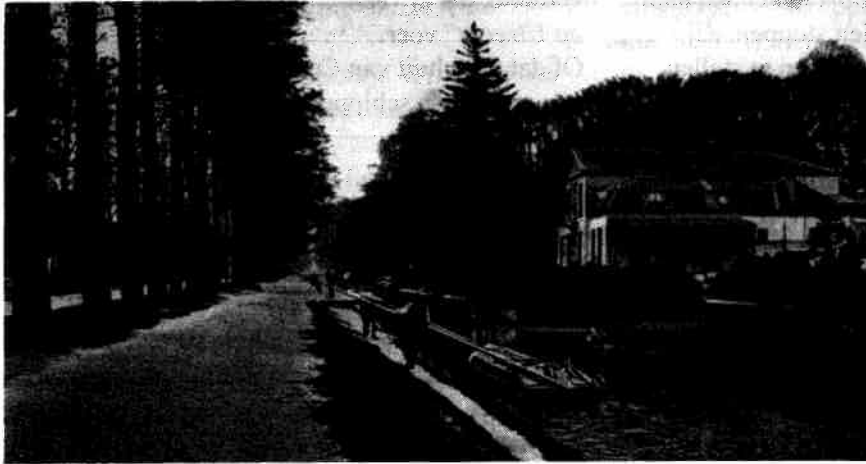
Willem ondervond in die periode concurrentie van andere middelen van transport, zo bleek uit andere rekeningen. Een vaatje "Engels Zwart" van 25 kilo werd in dat jaar per boot vervoerd van Rotterdam naar Utrecht en werd vanuit Utrecht door bode Dazelaar bij de Wed.

Nieuwenhuis afgeleverd. Een bus "belegen dunne standolie", eveneens per schuit van Rotterdam naar Utrecht vervoerd, werd per tram in De Bilt bezorgd.

Willem was in die tijd geen fulltime schipper meer. Hij was zich ook met de brandstoffenhandel bezig gaan houden. Eerst was dat voornamelijk turf, per schip uit Vinkeveen aangevoerd, later kwam daar ook steenkool bij. Wasserij De Sneeuwbal, gevestigd aan de Bunnikseweg, was daar bijvoorbeeld een van de

afnemers van.

Al kwamen er dan andere middelen van vervoer in zwang, toch waren er nog meerdere schippers in die tijd in het dorp woonachtig. In het adresboek van de gemeente De Bilt d.d. 1 april 1909 stond niet alleen W. van Ekdome sr. als schipper vermeld, maar ook W. van Ekdome Jr., H. en T.

Ansichtkaart va De Biltse grift bij het sluisje, daterend uit begin deze eeuw. (Top Atlas Hist. Kring)

Hazekamp, J. en L.v.d.Horst, C.du Maine en W.Smit. Bovendien waren W.Kramer en H.Verkuil als schippersknecht in het adresboek opgenomen. Deze laatsten zouden volgens de heer A. van Ekdome jr. voor de familie van Ekdome gevaaren hebben. Hij vertelde ook, dat de familie Ekdome in die jaren meubilair vervoerde voor baron van Van Boetzelaer, volgens het bovengenoemd adresboek wonende in "Huize Houdringe". De baron was 's zomers in Scheveningen woonachtig. De wintermaanden bracht hij in De Bilt door. Tweemaal per jaar werd een deel van zijn bezittingen heen en weer gevaaren. In het gemeenteverslag over 1905 was er betreffende het vervoer te water voor het eerst sprake van een "pakschuitendienst op

Amsterdam". De firma C.(van) Ekdome uit Zeist had in die tijd de beschikking over motorschuiten, iets wat het vervoer over langere afstanden mogelijk maakte.

Voor het personenvervoer had in 1909 de paardentram moeten wijken voor de elektrische tram. In 1912 was er betreffende het vervoer van goederen voor het eerst sprake van "boden en vrachtauto's".

In het gemeenteverslag

over 1927 stond pas vermeld, dat er "geen beurtschepen" aanwezig waren en in het verslag over 1931 stond te lezen, dat de "motorbootdienst van Zeist naar Amsterdam door de Biltse Grift ging".

Het onderschrift, behorende bij een foto opgenomen in het tijdschrift *Utrecht in woord en beeld* d.d. 7 oktober 1927 vertelt ons dat de schippers in die tijd zand vervoerden:

"Bij het oude sluisje rusten/In het water schepen zand./

En de schippers staan te pruimen/En te praten aan den kant."

Niet alleen zand werd er vervoerd. Ook mest, grind en brandstoffen zal er in de schuiten gezeten hebben. In het nummer van 8 januari

1932 stond bij een foto in bovenbedoeld tijdschrift te lezen:

"Het is nu een koud baantje, om praamschepen voort te bomen door de Biltse Grift, en wij gelooven dat de lezers met de schippers niet graag zouden willen ruilen! Maar ze zijn het gewend, deze menschen, en rustig bomen ze door, op het jaagpad langs den drukken Biltse Grift straatweg."

Al werd het pad langs de Biltse Grift dan jaagpad

genoemd, de schippers waren in die dagen nog niet gehaast bezig. Zij boomden rustig voort. Het verkeer raasde inmiddels wel over de weg. Niet alleen personenauto's, maar ook vrachtwagens, bussen en trams denderden door de Dorpsstraat. Daardoor uiteraard veel overlast bezorgend. Daarom werd het verkeer in de dertiger jaren door de aanleg van een rondweg buiten het dorp omgeleid. De oude losplaats aan de Bunnikseweg kwam daardoor te vervallen. Wel werd er in 1934 nog een nieuwe losplaats aangelegd bij de Jacobssteeg. Deze heeft echter maar korte tijd dienst gedaan.

In het adresboek van De Bilt en Bilthoven van 1937 stond C. van Ekdome, wonende Utrechtseweg 277 nog als schipper aangemerkt evenals W. van Ekdome jr., die op de Hessenweg woonachtig was. Diverse mensen bleken het beroep van "voerman" uit te oefenen. Ook "chauffeurs" waren er in De Bilt woonachtig. T. Knopper, wonende op de Leijenscheweg 7, stond specifiek als "vrachtrijder De Bilt-Utrecht" te boek en H.v.d. Kuil en Zonen, Hessenweg 100 werden expediteurs genoemd. A. Ekdome was brandstoffenhandelaar, wonende op de Rembrandtlaan en J. Ekdome schilder, gevestigd aan de Leijenscheweg. Opgemerkt zij, dat de familie Ekdome het voorvoegsel "van", behorend bij hun achternaam, in de loop der jaren kennelijk was kwijt geraakt.

De heer A. Ekdome jr., zoon van de brandstoffenhandelaar en kleinzoon van W. Ekdome sr., vertelde dat hij in de oorlogsjaren als jong maatje meevoer op schuiten van zijn vader en ooms Willem en Cornelis. Behalve brandstoffen, zand en grind werden er vaten bier vervoerd, komende uit Amsterdam van de Amstel- en de Heinekenbrouwerijen. Ook zakken suiker van de Amsterdamse suikerfabriek Wester behoorden tot de te vervoeren

vracht. Kort na de oorlog was het echter met het schippersvak gedaan. Het wegtransport nam het vervoer over.

De firma Ekdome uit Zeist nam in 1949 de laatste boot uit de vaart. Sindsdien zijn er geen schippers meer in de Biltse Grift te zien. Thans ziet men een enkele keer een roeiboortje of een kano. Van professionele bedrijvigheid is geen sprake meer. De Grift is nu het domein van watervogels. Zwanen en meerkoeten zwemmen er rond. Hengelaars gooien er soms hun dobber uit. Voor de waterbeheersing is de Biltse Grift nog wel degelijk van belang, maar voor de scheepvaart niet meer. Het schippersambt is in De Bilt verleden tijd geworden!

Met dank aan de heren A. Ekdome jr. en H. Ekdome voor verkregen informatie en fotomateriaal.

Bronnen:

- gerechtsnotulen GAB G 1 t/m 3
- notulen gemeenteraad GAB, nrs 6 t/m 12
- stukken RAU, R 29-31, inv.nrs 4 en 10
- uittreksel *Wateren binnen het Sticht van Utrecht* van S.C. Kalkoen, uitgegeven 1898
- diverse artikelen betreffende de Biltse schipper van Mr. P.H. Damsté
- Kleine Historie van De Bilt* van J.W.H. Meijer, Bunnik 1995
- artikel *De Beurtschipper van Zeist* van L. Visser, opgenomen in *het Dorp Zeist*, verschenen in 1980
- artikel *Utrecht havenstad?* van D.T. Koen, jaarboek Oud Utrecht 1991, blz. 121 t/m 142
- namenbestand, samengesteld door Jan van der Heijden, beschikbaar voor de Historische Kring d'Oude School

De rustige Biltse Grift anno 1997, gezien in de richting Zeist vanaf de universiteitsweg.